

มนุษยศาสตร์ :
ปัญหาและความท้าทายของการศึกษา
Humanities : Problems and Challenges
in the Study of This Discipline

สุมาลี มหณรงค์ชัย*

Sumalee Mahanarongchai

บทคัดย่อ

คำว่า “มนุษยศาสตร์” มีความหมายกว้างและหลายนัย อาจหมายถึงระบบวิชาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ภาษา ปรัชญา ฯลฯ หรือหมายถึงวิธีคิดแบบที่ใช้ความรู้ลึกล้ำนำเหตุผลก็ได้ บทความนี้นำเสนอการมองมนุษยศาสตร์ในฐานะเป็นวิธีคิดมากกว่าเป็นเนื้อหาวิชา วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ใช้ความรู้ลึกล้ำเป็นฐานเพื่อเปิดมิติความรู้ไปสู่ความจริง โดยมีความรู้เป็นแกนกลางของการศึกษา และมีอุดมคติอยู่ที่ความเป็นมนุษย์ เพราะเป้าหมายอยู่ที่การหั่งสูงสุดความเป็นมนุษย์ บทความนี้จึงศึกษากรอบคิดที่นำไปสู่ “ความเป็นมนุษย์” ในแบบมนุษยศาสตร์เปรียบเทียบกับกรอบคิดของ “การเป็นมนุษย์” ในแบบมานุษยวิทยาที่ได้รับอิทธิพลจากวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ จุดเด่นของวิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์คือการมองรอบด้านและการวิพากษ์อย่าง

* รองศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เสรีแต่มีเหตุผล แต่จุดด้อยคือความรู้สึกไม่มีกรอบ จึงอาจทำให้คุณค่าที่ศึกษาไม่มีผลลัพธ์แน่นอนและน่าเชื่อถือเท่ากับข้อเท็จจริงที่วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ค้นพบ อย่างไรก็ตาม พลังของวิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ช่วยปลดปล่อยมนุษย์ให้เป็นไทจากการถูกครอบงำทางความคิด เพราะมนุษยศาสตร์เรียนรู้การวิพากษ์เสรีและบ่มเพาะจริยธรรมจากการวิพากษ์ความคิดของตนเองอยู่เสมอ

คำสำคัญ : มนุษยศาสตร์ คุณค่า การศึกษา มานุษยวิทยา

Abstract

The term “Humanities” has wide and equivocal meanings. It may imply a systematic discipline demonstrated in various subject matters or a way of thought. This article aims to study “Humanities” in terms of a way of thought than subject matters. The humanistic way of thought has “feeling” as its ground in opening a dimension for knowledge linked to reality, having “value” as its content of study, and having “humanity” as its ideal end. Given this ideal end, this article tries to explore the humanistic framework within which the concept of humanity is developed and understood in comparison to that of anthropological framework. The strong points of humanistic way of thought are round circumspection and freely rational critique. The weak points are framelessness which easily leads to subjective evaluation. The value derived from such evaluation may sound less reliable than facts discovered by scientific way of thought. Nevertheless, the power of humanistic way of thought can promote human autonomy because through it

one will always learn how to make rational critiques and cultivate ethical conducts through self-criticism.

Keywords : Humanities, value, education, Anthropology

ในความเข้าใจโดยทั่วไป คำว่า “มนุษยศาสตร์” หมายถึงระบบของวิชาหรือความรู้อันว่าด้วยความคิดความอ่านของมนุษย์ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม วิชาทางด้านมนุษยศาสตร์เปิดสอนอยู่ในคณะอักษรศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ เป็นต้น หลัก ๆ ประกอบไปด้วยกลุ่มวิชาทางด้านภาษา ปรัชญา ศาสนา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วรรณคดี และวิชาอื่นที่มีธรรมชาติใกล้เคียงกัน มนุษยศาสตร์เป็นศาสตร์ว่าด้วยการพัฒนามนุษย์ในด้านจิตใจ ทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจตนเอง ผู้อื่น สังคม เรื่อยไปถึงสภาพแวดล้อมที่มนุษย์ผู้อื่นและตนเองอาศัยอยู่

เชื่อกันว่าในบรรดาศาสตร์ทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกจนถึงทุกวันนี้ ทั้งหมดล้วนมีจุดตั้งต้นอยู่ที่มนุษยศาสตร์ ทั้งนี้เนื่องจากวิชาด้านมนุษยศาสตร์สอนให้มีความรู้ในระดับพื้นฐานอันก่อให้เกิดประสบการณ์ที่จะทำให้คน ๆ หนึ่งสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีคุณค่า มนุษยศาสตร์ไม่เพียงปลูกฝังสติปัญญา หากแต่ทำให้ผู้เรียนตระหนักในความสำคัญของคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรม ผ่านการมีจิตใจที่ละเอียดอ่อนและมีวิจารณญาณ การศึกษาและการวิจัยสายมนุษยศาสตร์จึงไม่มุ่งหาแบบแผนเพื่อจัดการหรือควบคุมโลกกายภาพอย่างวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อีกทั้งไม่มุ่งหาแบบแผนเพื่อจัดระเบียบมนุษย์เข้ากับโลกกายภาพอย่างสังคมศาสตร์เชิงสถิติ แต่มุ่งศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจมนุษย์ในฐานะเป็นหน่วยชีวิต (subject) ที่มีความคิด มีสำนึก และมีความรู้สึกอันร้อยเรียงแนบแน่นอยู่กับโลกในความหมายกว้าง

มนุษยศาสตร์ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าทางด้านจิตใจของมนุษย์ โดยมนุษย์ในที่นี้หมายถึงสัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล สามารถพัฒนาตนเองให้มีจิตใจที่สูงส่ง ดึงงาม หรือประเสริฐได้ เพราะเป้าหมายของการศึกษาวิชาทางด้านมนุษยศาสตร์คือทำความเข้าใจชีวิตมนุษย์

เพื่อการดำรงอยู่อย่างมีคุณค่าและมีความหมาย ที่ผ่านมาริชาโตที่มีเนื้อหาโน้มนำไปใน
แนวทางนี้ วิชานั้นก็ถูกจัดอยู่ในกลุ่มมนุษยศาสตร์ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๕๘) ให้
ความเห็นที่น่าสนใจว่า การจัดกลุ่มมนุษยศาสตร์ตามเนื้อหาวิชานั้นสร้างความคลุมเครือ
และทำให้ลักษณะของมนุษยศาสตร์ดูเหมือนขัดกับลักษณะของวิทยาศาสตร์ ทั้งที่เนื้อหา
วิชาจำนวนไม่น้อยในกลุ่มมนุษยศาสตร์ใช้วิธีคิดในแบบเดียวกับวิทยาศาสตร์

อย่างไรก็ดี นิธิได้เสนอมุมมองว่ามนุษยศาสตร์มีจุดเด่นอยู่ที่วิธีการคิด ไม่ใช่
เนื้อหาของความคิด วิธีการคิดแบบมนุษยศาสตร์คือคิดด้วยความรู้สึกร่วมไปกับการใช้
เหตุผล คือใช้ความรู้สึกเป็นฐานในการช่วยค้นหามิติบางอย่างในความจริงที่คนส่วนใหญ่
ไม่รู้สึก มองไม่เห็น หรือแม้แต่มองข้าม การคิดด้วยความรู้สึกนี้แตกต่างจากการรู้สึก
เฉย ๆ เป็นอย่างยิ่ง เพราะลำพังแค่การรู้สึกสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่สามารถนำไปสู่ความรู้ใด ๆ
การคิดแบบมนุษยศาสตร์เอาความรู้สึกเป็นที่ตั้ง จากนั้นมองผ่านความรู้สึกนั้นเข้าไป
ค้นหามิติที่เชื่อมต่อกับความจริง โดยมีการบรรลุความจริงเป็นเป้าหมาย ส่วนความจริง
จะเป็นเช่นไรเป็นอีกประเด็นหนึ่งซึ่งอาจถกเถียงกันต่อไปได้ เมื่อมีการบรรลุความจริงเป็น
เป้าหมาย วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์จึงไม่แยกจากวิทยาศาสตร์ซึ่งก็เป็นวิธีคิดอีกแบบหนึ่ง
ที่มีการบรรลุความจริงเป็นเป้าหมายเช่นกัน เมื่อวิเคราะห์หลังรายละเอียดจะพบว่า แม้วิธี
คิดแบบวิทยาศาสตร์ก็ต้องอาศัยความรู้สึกเป็นฐานตั้งต้นอยู่มาก วิธีคิดแบบนี้ไม่ได้
ปฏิเสธเหตุผล เพียงแต่ให้ความสำคัญกับความรู้สึกเป็นฐานเป็นจุดเชื่อมสู่การใช้เหตุผล
ต่อเนื่องตามมา ไม่ลดทอนความรู้สึกให้เป็นเรื่องตรงข้ามกับเหตุผลอย่างสิ้นเชิง

การใช้ความรู้สึกเป็นฐานในการค้นหาความจริงไม่ใช่เรื่องใหม่ที่เพิ่งค้นพบ ใน
ทางศาสนาเช่นพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและให้คำกับความรู้สึกในฐานะเป็น
อากาโร (link) หนึ่งอันผลึกสู่ต้นหา (ความอยาก) กับอุปาทาน (ความยึดถือ) ทั้งสอง
อาการหลังนี้เป็นปัจจุบันเหตุของวงจรแห่งชีวิตและการเวียนว่ายตายเกิด ความรู้สึกหรือ
เวทนาในภาษาบาลี คืออาการโหมเอียงของจิตไปในทางบวก ลบ หรือเฉย ๆ เมื่อเกิดการ
รับรู้โลกภายนอก เป็นอาการที่หนักในวงจรปฏิเสธสมุบาท ซึ่งมีผัสสะ (การกระทบ) เป็น
เหตุปัจจัยให้เกิดขึ้น (พระพรหมคุณาภรณ์ ๒๕๕๒ : บทที่ ๔) เวทนาในภาษาธรรมไม่ใช่
อารมณ์ของปัจเจกบุคคลใด แต่คือความสั่นไหวทางจิตเพื่อเกาะกุมภาวะบางอย่าง ซึ่ง
การเกาะกุมภาวะนั้นนำไปสู่การเกิดเป็นตัวตนต่อมา ความรู้สึกจึงเป็นเงื่อนไขจำเป็น
สู่การเกิดเป็นมนุษย์

ในปรัชญาบางสายเช่นปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) และอัตติภาวนิยม (Existentialism) ก็มีการค้นพบและให้ค่ากับความรู้สึกในฐานะเป็นสิ่งที่พ่วงอยู่กับความมีอยู่ของคนก่อนการนิยามตัวตนของคน ๆ นั้น มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) ผู้ได้ชื่อว่าเป็นผู้ให้กำเนิดแนวคิดแบบปรากฏการณ์วิทยาเชิงอัตติภาวะ (Existential Phenomenology) ได้ระบุคำหลายคำที่บ่งถึงความรู้สึกอันผูกโยงแนบแน่นอยู่กับความมีอยู่ของตัวตนก่อนแก่นสาร (Heidegger 2008 : Chapter V) แต่เพราะความรู้สึกเป็นสิ่งที่วัดค่าในเชิงปริมาณไม่ได้ มองไม่เห็น ทำให้เป็นรูปธรรมเพื่อใช้ประโยชน์ก็ลำบาก ทำให้ความรู้สึกถูกกดให้เป็นเรื่องของคุณค่าที่ด้อยความสำคัญลงเรื่อย ๆ ในยุคที่วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีทุนอำนาจเรียกร้องสิ่งที่สามารถจัดการได้อย่างเป็นรูปธรรม

จุดอ่อนของวิธีคิดที่ใช้ความรู้สึกเป็นฐานที่ตั้งเพื่อค้นหาความจริงประการหนึ่ง ที่นิธิตั้งข้อสังเกตไว้ก็คือ นิธิเชื่อว่าความรู้สึกไม่ได้เป็นธรรมชาติ แต่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมไม่ได้เป็นของกลาง ๆ แต่ละวัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นเพื่อการครอบงำอะไรบางอย่างโดยคนบางกลุ่มอยู่เสมอ ตรงนี้ปรัชญาแบบพหุทกกับปรากฏการณ์วิทยา อาจไม่เห็นด้วยในหลักการ เพราะทั้งสองสายความคิดเชื่อว่าความรู้สึกเป็นธรรมชาติที่มีอยู่ก่อนวัฒนธรรม แต่เราก็ไม่อาจปฏิเสธว่า แม้จะเชื่อว่าความรู้สึกพ่วงอยู่กับการมีอยู่ของตัวตนก่อนการนิยามตัวตนนั้นออกมา แต่ในการแสดงตัวตนแต่ละครั้งจำเป็นต้องใช้ภาษาสื่อสารซึ่งวัฒนธรรมมีอิทธิพลอย่างยิ่งในการกำหนดการใช้และความเข้าใจภาษาของกลุ่มชน

แม้กระนั้น ข้อสังเกตของนิธิก็ไม่ได้เป็นข้อวิพากษ์มนุษยศาสตร์โดยเฉพาะ แม้วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ หรือศาสตร์อื่นใดก็ตาม ทั้งหมดล้วนถูกหล่อหลอมและสั่งสอนอยู่ในกรอบของวัฒนธรรมทั้งสิ้น ในแง่นี้เราจึงกล่าวได้ว่า ความรู้สึกของมนุษย์ผูกโยงอยู่กับวัฒนธรรม ในขณะที่วัฒนธรรมไหลเลื่อนไปตามการครอบงำโดยกลุ่มผู้มีอำนาจทางความคิด ศาสตร์ทั้งหลาย (รวมทั้งมนุษยศาสตร์) ที่มีการตั้งวิธีคิดบนฐานของความรู้สึก ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นจากการครอบงำหรือถูกครอบงำ เหล่านี้ถือเป็นเรื่องปกติของการถ่ายทอดความคิด วัฒนธรรมในทัศนะของนักปรัชญาเช่นอิมมานูเอล คานต์นั้น ประกอบไปด้วยวินัยและการสั่งสอนที่นำไปสู่ทักษะความสามารถในตัวบุคคล (Kant 1960 : 5-19) มันจึงเป็นเรื่องของการสร้างและส่งต่ออิทธิพลทางความคิดอย่างชัดเจน ซึ่งถ้าปราศจากการพิจารณาอย่างรอบคอบ อิทธิพลทางความคิดย่อมนำไปสู่การครอบงำทาง

ความคิดได้โดยง่าย

แต่มนุษยศาสตร์ก็มีจุดเด่นกว่าศาสตร์อื่นตรงที่วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์เน้นการมองแบบเชื่อมโยง *อย่างรอบด้าน* ผ่านความรู้สึกชุดต่าง ๆ สร้างองค์รวมแห่งความรู้สึกและความคิดขึ้นมา ไม่ได้หยุดอยู่เพียงการมองอย่างแยกส่วนหรือเชื่อมโยงเฉพาะจุดเพื่อนำความรู้ส่วนย่อย ๆ ไปใช้ในการประกอบอาชีพเฉพาะทาง หากการศึกษามนุษยศาสตร์ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ มนุษย์จะสามารถมองเห็นภาพของการครอบงำและถูกครอบงำได้ชัดขึ้นจากการโยงความคิดเป็นเครือข่ายเชื่อมต่อกัน ซึ่งการมองเห็นตรงนี้ก็คือการเข้าใจตนเองอันจะส่งผลให้เข้าใจโลกมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนำไปสู่การพัฒนาความสามารถที่จะกำหนดคุณค่าของชีวิตตนเพื่อให้ถึงเป้าหมายคือความประเสริฐ ดั่งงาม หรือความเป็นเลิศภายใน (virtue - inner excellence) แม้ความเป็นเลิศภายในจะเป็นคุณค่าของปัจเจกบุคคล แต่คุณค่านี้อาจจะถูกละทิ้งอยู่ในโลกที่แต่ละปัจเจกบุคคลรับรู้ด้วย

มนุษยศาสตร์จุดประกายให้เกิดการตั้งคำถามอย่างชาญฉลาด แต่อาจไม่สามารถให้คำตอบแบบสำเร็จรูปและทันทั่วทั้งที่ เพราะการคิดแบบเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายอาศัยการสังเคราะห์หรือข้อมูลภายหลังการวิเคราะห์หรือข้อมูลอยู่ตลอดเวลา ข้าผู้คิดในแบบมนุษยศาสตร์ยังมีความสำคัญในเชิงเป็นปัจเจกบุคคล มิใช่เป็นเพียงสัตว์สังคม มนุษยศาสตร์จึงไม่เน้นวิธีคิดแบบที่สิ้นสุดแต่การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น นิธิเสริมว่าการศึกษามนุษยศาสตร์เริ่มต้นด้วยการกล่อมเกลาคำความรู้สึก ทำให้ความรู้สึกละเอียดอ่อน แหวมคม และจับใจ พร้อมทั้งจะใช้เป็นฐานนำไปสู่การค้นหาคำความจริง เนื้อหาวิชาต่าง ๆ ของมนุษยศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันก็คือเครื่องมือที่ใช้ในการฝึกความรู้สึกจุดเด่นของมนุษยศาสตร์ไม่ได้อยู่ที่การกำหนดว่า วิชาใดควรเป็นเนื้อหาของมนุษยศาสตร์ แต่อยู่ที่ระบบวิธีคิดอันใช้ความรู้สึกของมนุษย์ร้อยเรียงเข้ากับข้อมูล วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหลายอย่างต่อเนื่องรอบด้าน เพื่อเปิดช่องให้เกิดมุมมองใหม่ ๆ ที่ศาสตร์อื่นไม่สนใจหรือมองข้ามไป แต่มุมมองเหล่านั้นเป็นเรื่องของมนุษย์ที่มีชีวิตจิตใจจริง ๆ และเกี่ยวข้องกับความจริงอันสัมพันธ์ตรงกับชีวิตมนุษย์และปรากฏการณ์ทั้งหลาย

การศึกษามนุษยศาสตร์ : ปัญหาและความท้าทาย

ในยุคสมัยซึ่งความเจริญก้าวหน้าของศาสตร์ต่าง ๆ ยังไม่ก้าวกระโดดไปถึงจุดที่

กลายเป็นศาสตร์เฉพาะอันมีนิยามและระเบียบวิธีการศึกษาเป็นของตนเอง การศึกษาโดยมากมีเป้าหมายอยู่ที่การรู้แจ้ง “ความเป็นมนุษย์” และการหยั่งรู้ความเป็นเลิศภายใน สำหรับผู้ที่ศึกษาปรัชญากรีกอาจคุ้นเคยกับคำกล่าวที่ว่า “ชีวิตที่ไม่ถูกทบทวน (หรือสอบทาน) ไม่มีค่าควรแก่การเป็นมนุษย์ – the unexamined life is not worth living for a human being.” เพลโตมองการศึกษาเป็นเรื่องของการฝึกฝนคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของมนุษย์ ซึ่งคุณลักษณะที่พึงประสงค์นั้นก็คือการมีเหตุผลในเชิงศีลธรรม

นักปรัชญายุคต่อมาเช่นล็อก (Locke) ชี้ว่า เป้าหมายของการศึกษาคือความเป็นเลิศภายใน ซึ่งความเป็นเลิศภายในไม่ได้หมายถึงการมีสติปัญญาล้ำเลิศกว่าผู้อื่น หากหมายถึงการหยั่งรู้คุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์อย่างเต็มที่ ส่วนคานต์ (Kant) มองว่าการศึกษาทั้งหลายต้องมีเป้าหมายในท้ายที่สุดที่จะทำให้นัก (หรือผู้เรียน) กลายเป็นอิสระจนผู้สามารถกระทำการทางศีลธรรมได้อย่างจริงแท้ (Cooper, Smith, and Dickerson 2001) ความสามารถในการกระทำการทางศีลธรรมได้อย่างจริงแท้ย่อมครอบคลุมถึงการไม่เสแสร้งกระทำการทางศีลธรรมเพื่อประโยชน์ส่วนตัว หลักการสำคัญข้อหนึ่งของการศึกษาที่ผู้เกี่ยวข้องต้องใส่ใจก็คือ ผู้เรียนจะต้องได้รับการศึกษาเพื่อพัฒนาสภาพของมนุษย์ในอนาคตในแบบที่ประยุกต์เข้ากับมโนทัศน์ของความเป็นมนุษย์และชะตากรรมของผู้คนโดยภาพรวม (Kant 1960 : 14)

แม้ในปัจจุบัน ความเชื่อว่าการศึกษามีเป้าหมายอยู่ที่การรู้แจ้งตนเองอันควรแก่ศักดิ์ศรีของมนุษย์ก็ยังคงพบเห็นได้ทั่วไป (ไซกัส ๒๕๒๐ : ๖๙) การศึกษาวิชาทางด้านมนุษยศาสตร์ดูเหมือนสอดรับและนำไปสู่เป้าหมายเหล่านี้ แต่ในความเป็นจริงวิถีคิดแบบมนุษยศาสตร์ต้องเผชิญหน้ากับแรงกดดันจากความสำเร็จในเชิงรูปธรรมของวิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ตั้งแต่ยุคอุตสาหกรรมเรื่อยมาจนถึงยุคของเทคโนโลยีสารสนเทศ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกลายเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตประจำวันของผู้คนที่สามารถครอบงำวิถีคิดของผู้คนจำนวนมากให้ยอมรับข้อเท็จจริง (fact) ที่มองเห็น พิสูจน์ หรือใช้ประโยชน์ได้ เหนือกว่าคุณค่า (value) ที่เป็นนามธรรมและดีเป็นมูลค่าในท้องตลาดไม่ได้ การใช้วิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ถูกนำมาใช้แม้ในการศึกษาเรื่องราวของมนุษย์ด้วยกันเอง ซึ่งผลลัพธ์ของการนั้นในแง่หนึ่งก็คือการเกิดและเติบโตขึ้นของกลุ่มวิชาที่เรียกว่า มานุษยวิทยา (Anthropology)

โดยความหมายนัยกว้าง มานุษยวิทยาเป็นสาขาวิชาหนึ่งของสังคมศาสตร์ เน้น

การศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจก สังคม และวัฒนธรรม ค้นหากฎเกณฑ์สากลเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ เพื่ออธิบายสาเหตุและผลลัพธ์ของความเป็นไปแห่งพฤติกรรมนั้น ๆ มานุษยวิทยาแบ่งสายศึกษาออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ คือมานุษยวิทยากายภาพกับมานุษยวิทยาวัฒนธรรม ในกลุ่มของมานุษยวิทยาภาพนั้นค่อนข้างชัดเจนว่าใช้วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์แนวจารีต (ซึ่งเน้นที่กายภาพ) ซึ่งเป็นแบบลด ทอน หรือวิเคราะห์เรื่องที่ศึกษาลงเป็นวัตถุหน่วยย่อยแยกขาดจากผู้ศึกษาอย่างเด็ดขาด ใช้มุมมองแบบภววิสัยคือไม่ตัดสินข้อเท็จจริงจากตัวบุคคล รวมทั้งนำเสนอเหตุผลเพื่อสนับสนุนกฎสากลที่จะนำไปใช้ได้กับทุกกรณีศึกษา

ในส่วนของมานุษยวิทยาวัฒนธรรมนั้นประกอบไปด้วยกลุ่มวิชาที่ดูคาบเกี่ยวเชื่อมโยงอยู่กับมนุษยศาสตร์ อาทิ โบราณคดี ชาติพันธุ์วิทยา มานุษยวิทยาสังคม และภาษาศาสตร์ เป็นที่ถกเถียงกันมากกว่า มานุษยวิทยากลุ่มนี้ควรใช้วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ นำวิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ หรือใช้วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์นำวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ (Pepper 1961 : 150-157) แม้เนื้อหาวิชาของมานุษยวิทยาวัฒนธรรมจะคล้ายคลึงกับของมนุษยศาสตร์ แต่มานุษยวิทยานั้นถูกจัดให้เป็นสาขาหนึ่งของสังคมศาสตร์ ไม่ใช่เป็นสาขาหนึ่งของมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้เป็นเพราะวิธีคิดแบบมานุษยวิทยาอิงอยู่กับการค้นหาหลักเกณฑ์อันเป็นสากล (generalizations) เพื่อเข้าใจพฤติกรรมตลอดจนเพื่อคาดการณ์พฤติกรรมของมนุษย์

มนุษย์ในมานุษยวิทยาถูกศึกษาในฐานะเป็นหน่วยย่อยของวัฒนธรรมหรือสังคม ไม่ใช่องค์ชีวิตที่มีความคิดความรู้สึกในแบบฉบับของตนเอง แม้จะไม่ใช้วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์แนวจารีตอย่างเคร่งครัด แต่มานุษยวิทยาก็สนใจค้นหาข้อมูลข้อเท็จจริงของมนุษย์ตั้งแต่อดีตมากกว่าพิจารณาคุณค่าที่มนุษย์ควรมุ่งไปสู่ในอนาคต วิชาทางด้านมานุษยวิทยาศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมหรือภายใต้กรอบวัฒนธรรมแต่วิชาในกลุ่มมนุษยศาสตร์ศึกษามนุษย์ในฐานะปัจเจกชนผู้ตัดสินชีวิตของตนเองผ่านมุมมองของวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ในสังคม ในแง่หนึ่งมนุษยศาสตร์จึงถูกมองว่าเป็น ศิลปะ แห่งการใช้ชีวิตของมนุษย์ เน้นความสำคัญของคุณค่ามากกว่าข้อเท็จจริง ในขณะที่มานุษยวิทยาก็ถูกมองว่าเป็น ศาสตร์ ศึกษาชีวิตมนุษย์ ข้อเท็จจริงจึงได้รับการเน้นย้ำความสำคัญก่อนคุณค่า

เพราะวิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ให้ค่ากับความรู้สึกของมนุษย์และให้ความสำคัญ

กับปัจเจกบุคคล เน้นศิลปะแห่งการใช้ชีวิต เนื้อหาวิชาในกลุ่มนี้แต่เดิมมาจึงถูกวิพากษ์ว่าเหมาะสำหรับผู้นำหรือชนชั้นปกครองที่มีเวลาว่าง ศึกษาความจริง ความงาม และความดี เพื่อยกระดับสุนทรียภาพหรือความสามารถทางภาษาในกลุ่มของตน มนุษยศาสตร์ไม่เหมาะเป็นวิชาของมนุษย์ในปัจจุบันเพราะสอนให้คนกลายเป็นผู้ดีชั้นสูง ไม่ส่งเสริมความเท่าเทียมกันของผู้คนในสังคม แม้ในเวลาที่วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์แนวจารีตสร้างปัญหาให้ปรากฏชัดเจนมากขึ้น ๆ ในสังคม และมีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยเสนอแนะให้ผู้คนหันกลับมามองมนุษยศาสตร์ในฐานะเป็นคลังแห่งปัญญาในอดีตที่ทรงคุณค่า ซึ่งสามารถนำมาแก้ปัญหที่สังคมเผชิญหน้าอยู่ได้ ข้อเสนอแนะเหล่านั้นก็ถูกโจมตีว่าเป็นการสร้างชนชั้นทางการศึกษา หรือเป็นการให้อภิสิทธิ์แก่กลุ่มปัญญาชนชั้นสูง (Kneller 1971 : 46)

นอกเหนือจากข้อโจมตีจากนักการศึกษาหัวก้าวหน้าบางพวก มนุษยศาสตร์ยังถูกเข้าใจผิดโดยแนวคิดเสรีนิยมสุดโต่งที่เอาแต่เรียกร้องเสรีภาพและความเสมอภาคให้แก่ปัจเจกชนจนละเลยมิติทางสังคม ทั้งถูกซ้ำเติมด้วยกลไกการตลาดที่ขับเคลื่อนด้วยทุน วิชาทางด้านมนุษยศาสตร์ถูกมองว่าเรียนไปเพื่อรู้เฉย ๆ ไม่มีพลังในการแก้ปัญหา ไม่มีประโยชน์ที่สามารถจับต้องใช้สอยได้อย่างเป็นรูปธรรม มนุษยศาสตร์สูญเสียความสำคัญลงไปเรื่อย ๆ เพราะผลลัพธ์ที่อาจปรากฏเป็นความจริง ความงาม และความดีในปัจเจกบุคคลไม่อาจชี้วัดเป็นปริมาณ ติเป็นราคาเพื่อแลกเปลี่ยนก็ไม่ได้ จึงไม่มีมูลค่าอยู่ในตลาด เมื่อกลุ่มทุนและตลาดเข้ามาสนับสนุนการจัดการศึกษา การศึกษาที่ใช้วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์เพื่อพัฒนาเทคโนโลยีย่อมได้รับการอุดหนุนเป็นลำดับแรก เพราะผลผลิตที่วิธีคิดแบบนั้นก่อให้เกิดสามารถสร้างมูลค่าตอบแทนเป็นผลกำไรคืนสู่ผู้ลงทุน ส่วนการศึกษามนุษยศาสตร์นั้นอาศัยรัฐเป็นฝ่ายสนับสนุนมาโดยตลอด

เมื่อรัฐต้องแบกรับค่าใช้จ่ายจำนวนมากในการสนับสนุนการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ ข้อเรียกร้องและความคาดหวังที่จะเห็นผู้สำเร็จการศึกษาด้านนี้มีงานทำไม่ต้องตกเป็นภาระเลี้ยงดูของรัฐอีกก็มีสูง เป้าหมายของการศึกษามนุษยศาสตร์เพื่อการตระหนักรู้ตนเองในฐานะมนุษย์ จึงถูกแทนที่ด้วยเป้าหมายเพื่อการมีงานทำ ความรู้อันสะท้อนภาพรวมเกี่ยวกับมนุษย์สำคัญน้อยกว่าทักษะความชำนาญในสาขาเฉพาะ อีกทั้งมนุษย์ผู้ปกครองตนเองได้อย่างเป็นไท (autonomous human) ก็กลายเป็นเพียงเป้าหมายในอุดมคติ ความเป็นจริงคือเราส่วนใหญ่ต้องเรียนให้จบเพื่อไปเป็นทรัพยากร

มนุษย์ (human resource) ป้อนตลาดแรงงาน เหล่านี้คือแรงกดดันอย่างสูงที่เกิดกับการศึกษาวิชาทางด้านมนุษยศาสตร์ในปัจจุบัน

ความท้าทายประการต่อมาของการศึกษาวิชาด้านมนุษยศาสตร์เกี่ยวข้องกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เทคโนโลยีที่ถูกพัฒนาไปอย่างมากในยุคนี้ช่วยให้คนเข้าถึงวิชาต่าง ๆ ได้อย่างง่ายดาย ดิจิตอลสามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ผ่านการกดปุ่มเชื่อมโยง (ลิงก์) หนึ่งไปสู่มุมเชื่อมโยง (ลิงก์) อื่นอีกนับไม่ถ้วน เทคโนโลยีดิจิตอลกำหนดความเชื่อมโยงให้กับการคิดของคน มันแสดงผลให้เห็นว่าสิ่งนี้สัมพันธ์กับสิ่งนี้ผ่านปุ่มให้กดต่อ ๆ กันไป ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ถูกมองว่าเป็นความเชื่อมโยงเทียมมนุษย์ไม่ได้ถูกฝึกให้คิดในแบบที่เป็นอิสระจริง ๆ หากความคิดคือการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างการรับรู้แต่ละครั้ง ความคิดของผู้คนจำนวนไม่น้อยก็กำลังถูกกำหนดผ่านการรับรู้ที่จำกัดเพียงหน้าจอ พวกเขาไม่ได้รับรู้และคิดอยู่ในโลกของจริงที่มีสีสันและเต็มไปด้วยความหลากหลาย

ความกังวลของผู้ใหญ่เช่นนี้เป็นเรื่องที่เราสมควรพิจารณา ความสัมพันธ์ในแบบที่กดปุ่มหาความเชื่อมโยงต่อกันไปนั้น แม้ผู้กดปุ่มจะอ้างว่าตนมีเสรีภาพในการเลือก แต่ตัวแปรและปัจจัยที่เอื้อให้เกิดทางเลือกจะต้องมีอยู่ในเครือข่ายหรือปุ่มเชื่อมโยงเสมอ ตัวแปรที่อยู่นอกเครือข่ายจะไม่มีโอกาสเป็นตัวเลือกของการรับรู้และการคิดได้เลย วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์อาศัยความรู้สึกเป็นฐาน บ่อยครั้งความรู้สึกนำไปสู่ความรู้แบบเฉพาะที่ไม่สามารถปรากฏหรืออธิบายอยู่ในปุ่มเชื่อมโยงใด ๆ มีเพียงบุคคลผู้รู้สึกนั้นสามารถสัมผัสความรู้แบบที่ว่านี้ได้ด้วยตนเอง

ยิ่งกว่านั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับมิติทางด้านจิตวิญญาณหรือตัวตนภายใน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญยิ่งข้อหนึ่งขององค์ความรู้แบบมนุษยศาสตร์ในฝ่ายอารยธรรมตะวันตกนั้น หลาย ๆ กรณีไม่อาจบรรจุอยู่ในเครือข่ายหรือปุ่มเชื่อมโยง เพราะความรู้เหล่านั้นอาศัยการสัมผัสและถ่ายทอดอยู่ในสังคมอย่างเงียบ ๆ จากปัจเจกบุคคลรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง (นิธิ เอียวศรีวงศ์ ๒๕๕๘, ธงชัย วินิจจะกุล ๒๕๔๙ : ๓๓) ภูมิความรู้แบบนี้จึงไม่สามารถเป็นทางเลือกของการค้นหาความเชื่อมโยงแบบกดปุ่มผ่านจอ แต่การละเลยความรู้ลักษณะนี้ก็ทำให้อาณาจักรของตัวตนมนุษย์ถูกมองข้ามไปด้วย

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ มนุษย์ที่เติบโตและคุ้นชินกับการรับรู้ผ่านจอเทคโนโลยีจะสามารถพัฒนาความรู้สึกให้ละเอียดอ่อน แหลมคม และฉับไว เพื่อพร้อมใช้เพื่อมิติ

ความรู้สู่ความจริงได้หรือไม่ ภายใต้กรอบการรับรู้อันจำกัดอยู่ที่หน้าจอ มนุษย์จะสามารถพัฒนาตนเองให้ถึงเป้าหมายคือความเป็นไปได้ใหม่ ความเป็นมนุษย์ในความสัมพันธ์แบบนี้มีอยู่จริงหรือและดำเนินไปอย่างไร ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีกำลังครอบงำวิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ด้วยการกำหนดความเชื่อมโยงให้อยู่หรือไม่ เหล่านี้เป็นคำถามที่ท้าทายนักคิดสายมนุษยศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง

การศึกษามนุษยศาสตร์ : ทางออกและความเป็นไปได้

ท่ามกลางความกดดันและท้าทายอย่างรุนแรงที่นักคิดสายมนุษยศาสตร์กำลังเผชิญ นักคิดและบุคลากรสายนี้จำนวนไม่น้อยยอมจำนนต่อชัยชนะของวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์แนวจารีต ครูบาอาจารย์สายภาษานั้นสอนทักษะ (skill) การใช้ภาษามากกว่า คำนึงถึงหลักความรู้ (knowledge) ในทางมนุษยศาสตร์ที่สอดแทรกอยู่ในภาษานั้น ๆ ประวัติศาสตร์ถูกทำให้อ่อนแอด้วยข้อวิพากษ์วิจารณ์ว่าเขียนและเปลี่ยนเนื้อหาได้โดยผู้มีอำนาจ ปรัชญาคร่ำคร่งอยู่กับแนวคิดที่เข้าใจยากแต่ใช้ประโยชน์ในสังคมได้น้อย ศาสนาดั้งเดิมเพื่อให้เป็นที่ยอมรับในเชิงวิทยาศาสตร์ เทคนิคสถิติจึงถูกนำมาใช้ตีความคำสอนทางศาสนาอย่างฟุ่มเฟือยและหลงทาง จิตวิทยาสนใจเรื่องของสมองมากกว่าจิตใจของมนุษย์ ส่วนวรรณคดีก็ถูกแยกส่วนให้จมอยู่กับความงามในวรรณศิลป์อย่างเดียวดาย

เพราะจุดหมายคือการช่วยให้ผู้เรียนมีงานทำ หากไม่มีงานทำแสดงว่าการสอนล้มเหลวหรือไร้ประโยชน์ บุคลากรสายมนุษยศาสตร์จึงต้องดิ้นรนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ถูกกำหนดและประเมินโดยวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์แนวจารีต วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ถูกลดทอนความสำคัญทั้ง ๆ ที่เป็นวิธีคิดที่ส่งเสริมความเป็นมนุษย์ที่มีเอกลักษณ์แตกต่างจากจักรกล จุดเด่นของวิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ถูกมองเป็นจุดด้อย บุคลากรสายนี้มองไม่เห็นจุดเด่นในศาสตร์ของตนเองอีกต่อไป กลับยินดีที่จะเปลี่ยนจุดยืนด้วยการนำเอาวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์มาครอบงำเนื้อหาวิชาที่ตนเองดูแลรับผิดชอบ มองคุณค่ามีความสำคัญน้อยกว่าข้อเท็จจริง โดยที่ไม่ได้เข้าใจว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนั้นจำนวนมากเกิดจากวิธีคิดที่แยกส่วน ทำให้คนรู้สึกว่ามีตัวตน หรือความรู้สึกของตัวเองถูกทิ้งขว้างละเลย มนุษยศาสตร์มีหน้าที่สร้างความกระจ่างในจุดนี้ มีงานให้นักคิดและบุคลากรสายมนุษยศาสตร์ทำมากมาย แต่งานเหล่านั้นย่อมทำไม่สำเร็จ หากนักคิดและ

บุคลากรสายมนุษยศาสตร์มองไม่เห็นเอกลักษณ์และไม่เคารพศาสตร์ของตนเอง

การแยกข้อเท็จจริงออกจากคุณค่าอย่างเด็ดขาด เกิดจากความพยายามของมนุษย์ที่ต้องการจะศึกษาสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นกลาง มีหลักเกณฑ์ และหาข้อยุติเป็นกฎสากลที่ยอมรับร่วมกันได้ ความพยายามนี้นำไปสู่วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่เชื่อว่าการยึดถือข้อเท็จจริงจะเอื้อต่อความรู้ที่เป็นมาตรฐานน่าเชื่อถือกว่าการยึดถือคุณค่าที่หาข้อสรุปได้ยาก การแยกข้อเท็จจริงออกจากคุณค่าในแง่หนึ่งก็คือการแยกตัวตนของผู้มองออกจากสิ่งที่ถูกมอง ทำให้แต่ละส่วนมีอยู่อย่างเป็นเอกเทศ หรือเป็นภาวะที่ดำรงอยู่ในตัวเอง ไม่เกี่ยวข้องเป็นเงื่อนไขต่อกันอีกต่อไป ความพยายามนี้มีจุดหมายโดยมากเพื่อค้นหาหลักการที่ไม่ขึ้นกับสถานการณ์ สร้างเป็นหลักของความจริงหรือธรรมชาติที่แน่นอน ไม่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของใคร วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีเติบโตและก้าวหน้าจากวิธีคิดแบบนี้ แต่จุดหนึ่งที่นาสนใจก็คือ วิธีคิดแบบแยกส่วนนี้ใช้ได้จริงหรือในโลกที่หลากหลายและเต็มไปด้วยเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ข้าเงื่อนไขเหล่านั้นไม่อาจถูกกำหนดหรือควบคุมไว้ได้อย่างแน่นอนเหมือนตัวแปรในห้องทดลอง

เพราะสรรพสิ่งและมนุษย์เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา วิธีคิดที่วิทยาศาสตร์แนวจารีตใช้แยกส่วนข้อเท็จจริงออกจากคุณค่าจึงกระทำโดยผ่านการกำหนดตัวตนให้เป็นกลาง และแยกขาดจากวัตถุที่ถูกรับรู้ การคิดแบบนี้ไม่ใช่บทสะท้อนความจริงใด ๆ จากการสังเกตธรรมชาติรอบตัว แต่คือ “กลวิธี” หนึ่งที่มนุษย์ใช้ในการค้นหาความรู้ เพราะมนุษย์ต้องการภาพของความรู้ที่ “ปลอดภัย” พวกเขาจึงกำหนดการแบ่งแยกขึ้นโดยแยกตัวเองออกจากธรรมชาติที่ศึกษาอย่างสิ้นเชิง แต่การแบ่งแยกนี้ยังคงตกย้ำว่าข้อเท็จจริง ที่บุคคลหนึ่งพยายามค้นหานั้น ซ่อนเร้นไว้ด้วยวัตถุประสงค์ *เชิงคุณค่า* ที่บุคคลนั้นต้องการบรรลุ ไสร้จักษ์ หงส์ลดารมภ์ ชี้ว่า แม้แต่ผลการวิจัยเชิงพฤติกรรมที่เน้นหนักในการแยกข้อเท็จจริงกับคุณค่าออกจากกัน ก็ยังแฝงไว้ด้วยคุณค่าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ งานวิจัยที่ดูเหมือนว่าด้วยข้อเท็จจริงล้วน ๆ ก็แฝงไว้ด้วยคุณค่าอยู่เสมอ (ไสร้จักษ์ หงส์ลดารมภ์ ๒๕๓๕ : ๑๓-๑๔)

ในแง่นี้ การแบ่งแยกข้อเท็จจริงกับคุณค่าออกจากกันจึงเป็นแค่ “กลวิธี” หรือ “สมมติ” ที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญทางประวัติศาสตร์ (historical contingency) และเกิดขึ้นในยุโรปเป็นหลัก การแบ่งแยกดังกล่าวไม่ได้เป็นลักษณะร่วมแลสามัญของระบบความคิดมนุษย์เลย หากแต่เป็นความพยายามของนักคิดชาวยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่

สิบเจ็ดที่ต้องการแสวงหาความเที่ยงแท้ให้แก่ศาสตร์ของตนเท่านั้น วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ที่เน้นคุณค่าสามารถช่วยทำให้วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์เห็นคุณค่าในข้อเท็จจริงที่พวกเขาอาจจะมองข้ามหรือปฏิเสธจะรับรู้ มนุษยศาสตร์สามารถสร้างความเป็นมิตรด้วยการชี้ให้เห็นว่า แม้ความรู้สึกก็เป็นสิ่งที่แฝงอยู่ในเนื้อหาวิชาของวิทยาศาสตร์เช่นเดียวกัน การทำความเข้าใจตรงนี้คือภารกิจหนึ่งของมนุษยศาสตร์ ซึ่งเป็นภารกิจที่สร้างสรรค์และสนับสนุนความเป็นมนุษย์ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

ที่ผ่านมานักคิดสายมนุษยศาสตร์ทำงานแบบต่างคนต่างอยู่ มีความเชื่อผิด ๆ ที่แพร่หลายในหมู่นักคิดสายนี้มาโดยตลอดว่า ธรรมชาติของวิชาด้านมนุษยศาสตร์นั้นหลากหลายจนไม่สามารถประสานเข้ากันได้ เพราะมองแต่เนื้อหาวิชาที่แตกต่างกัน เราจึงไม่ค่อยพิจารณาถึงวิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ที่ใช้ความรู้สึกเป็นฐาน มีปัจเจกบุคคลเป็นที่มั่น และมีความเป็นมนุษย์ที่เต็มเปี่ยม (หรือมีเหตุผลในทางศีลธรรม) เป็นอุดมคติเช่นเดียวกัน จุดเด่นของวิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ที่ใช้ความรู้สึกเป็นฐานนั้น การมีส่วนร่วมของปัจเจกชนและตัวตนของพวกเขามีความสำคัญยิ่ง ซึ่งวิธีคิดแบบนี้จะไม่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์แต่อย่างใด หากมนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลถูกลดทอนคุณค่า ถูกจำกัดความสำคัญ และถูกแยกส่วนพิจารณาในแบบวัตถุ ความคิดรอบด้าน การวิพากษ์อย่างเสรีแต่มีเหตุผล และการตัดสินใจด้วยความรับผิดชอบในฐานะมนุษย์คือ พลัง ของวิธีคิดแบบนี้ ถ้าสามารถดึงจุดเด่นจุดร่วมของวิธีคิดแบบนี้ออกมาผ่านการศึกษานี้เนื้อหาวิชาต่าง ๆ วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์จะก่อให้เกิดประโยชน์นอกเหนือทั้งในระดับบุคคลและสังคม

ในความคิดของนักการศึกษาสมัยใหม่หลายคน อาทิ แอดเลอร์ (Mortimer Adler) มองว่าการศึกษายกไม่ออกจากการสร้างความเป็นมนุษย์ ซึ่งการศึกษาด้านศิลปศาสตร์ (ซึ่งก็คือกลุ่มวิชาทางด้านมนุษยศาสตร์ในปัจจุบัน) ช่วยวางรากฐานในการบ่มเพาะคุณค่าทางจริยธรรมให้แก่ผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนมีมโนสำนึกอันนำไปสู่การวางตัวได้อย่างเหมาะสมในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เป็นการเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนสามารถนำไปประกอบอาชีพ อย่างไรก็ดี การเตรียมความพร้อมเพื่ออาชีพนี้ไม่ได้หมายถึงการมีทักษะความสามารถทางวิชาชีพ หากหมายถึงการมีศักยภาพทางปัญญาที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ได้อย่างสร้างสรรค์และมีประสิทธิภาพ ส่วนนิวมาน (John Henry Newman) เห็นว่าการศึกษาวิชาด้านมนุษยศาสตร์ทำให้ผู้เรียนเกิดความคิดเชิง

วิเคราะห์วิพากษ์ จากกรณีฐานความรู้ที่กว้างขวางกับความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง การสร้างวินัยทางความคิดจึงเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนวิชาแขนงนี้ (เกษม เพ็ญภินันท์ ๒๕๕๓ : ๑๒-๑๔)

ข้อความข้างต้นไปได้ดีกับการวิเคราะห์ของนักวิชาการบางท่านที่สรุปว่า โดยหลักการแล้วการจัดการศึกษาแบบเน้นพัฒนาการเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุวุฒิภาวะสูงขึ้นทั้งด้านการรับรู้และจริยธรรมเป็นแนวคิดที่น่ายอมรับได้มากที่สุด ทั้งสอดคล้องกับฐานคิดที่นักการศึกษาส่วนใหญ่ยอมรับ นั่นคือ เป้าหมายของการศึกษาควรเป็นไปเพื่อการศึกษา (คือเป้าหมายภายใน) การศึกษาไม่ได้เป็นเครื่องมือเพื่อเป้าหมายอื่น อาทิ ความสำเร็จด้านอาชีพ (ซัชชัย คุ่มทวีพร ๒๕๕๖ : ๔๔) ซึ่งวิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์สามารถตอบสนองเป้าหมายที่เริ่มต้นจากภายในได้เป็นอย่างดี

ในขณะที่วิธีการศึกษาของมนุษยวิทยาเป็นแบบการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม เป้าหมายคือได้ข้อเท็จจริงที่ทำให้เราเข้าใจถึง “การเป็นมนุษย์” วิธีการศึกษาของมนุษยศาสตร์จะเป็นแบบการตีความหาความหมาย บูรณาการมิติด้านภววิสัย (objectivity) เข้ากับมิติด้านอัตวิสัย (subjectivity) อย่างกลมกลืน เพื่อหยั่งสู่เป้าหมายคือ “ความเป็นมนุษย์” ที่ผ่านมาเราต้องยอมรับว่า แรงกดดันจากความสำเร็จของวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์แนวจารีต ทำให้วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์หลุดไปอยู่ตรงชายขอบของความรู้ (เพราะความรู้สึกถูกแยกส่วนออกจากความรู้เชิงทฤษฎี) แต่นั่นก็ทำให้เรามองเห็นภาพซ้อนได้ไม่ยากว่า ความเป็นมนุษย์ในปัจจุบันก็ถูกผลักให้ไปอยู่ตรงชายขอบของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมเช่นกัน

หากนักคิดสายมนุษยศาสตร์มั่นคงในจุดยืนหรือมองเห็นเอกลักษณ์ในศาสตร์ของตน ความรู้สึกอาจช่วยเปิดมิติให้เรามองเห็นปัญหาที่โยงใยทับซ้อนกันอยู่ จุดเด่นของวิธีคิดแบบนี้คือการวิเคราะห์วิพากษ์อย่างเสรีและรอบด้าน พลังแห่งการมองรอบด้านสามารถจุดประกายให้เห็นประเด็นปัญหาทางสังคมที่ศาสตร์อื่นไม่ได้ใส่ใจ ข้อดีของมนุษยศาสตร์คือความรู้สึกไม่มีกรอบ เราจึงไม่สามารถยึดถือข้อมูลข้อเท็จจริงด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียวเพื่อสรุปความ นักคิดสายมนุษยศาสตร์ไม่อาจเพ่งโทษวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพราะผู้คิดในแนวทางนั้นก็เ็นมนุษย์ที่มีความรู้สึกและจิตใจ สิ่งที่นักคิดและบุคลากรสายมนุษยศาสตร์ควรทำเป็นอันดับแรกจึงไม่ใช่การสร้างศัตรูทางวิชาการ แต่คือการมองตนเองให้แจ่มชัด ผึกคิดและตั้งคำถามด้วยความรู้สึกที่ตรงไป

ตรงมา และเชื่อมั่นในวิธีคิดที่สะท้อนเอกลักษณ์แห่งความเป็นมนุษย์ กล่าวคือมนุษย์มีเลือดเนื้อ มีจิตใจ และมีความรู้สึกเป็นสมบัติของตน

แต่ข้อเสียของการไม่มีกรอบก็มีอยู่ เพราะความรู้สึกเป็นเรื่องของคุณค่าที่สัมพันธ์กับปัจเจกบุคคล จึงเป็นเรื่องยากที่จะหากฎเกณฑ์แน่นอนตายตัวมาชี้ว่า “ความเป็นมนุษย์” เป็นเช่นไร วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ช่วยกรุยทางสู่คำตอบว่า “ความเป็นมนุษย์” ควร เป็นเช่นไร แต่อาจไม่สามารถให้ภาพที่ชัดเจนเท่าการทำงานของมานุษยวิทยาที่พยายามตอบโจทย์ว่า “การเป็นมนุษย์” คืออะไรและมีที่มาจากไหน วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ช่วยให้เห็นภาพแง่มุมกว้างเกี่ยวกับจักรวาล โลก และองค์ประกอบทางชีวเคมีของมนุษย์ วิธีคิดแบบสังคมศาสตร์ก็ช่วยให้เห็นภาพของสังคมที่มีมนุษย์เป็นสมาชิก วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ช่วยเชื่อมโยงวิธีคิดทั้งหลายให้เป็นเอกภาพ เพราะวิธีคิดทั้งหมดรับรู้และกระทำโดยมนุษย์ แม้เป้าหมายจะเพื่ออะไรก็ตาม แต่มนุษย์จะเป็นผู้รับผลแห่งการรับรู้และการกระทำนั้น ๆ เสมอ วิทยากร เชียงกุล ย้ำชัดว่า การจัดการเรียนการสอนสายสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ต้องปฏิรูปให้มีคุณภาพแบบวิเคราะห์เจาะลึก มีมุมมองแบบพหุวิทยาการ ให้เข้าใจปัญหาความเชื่อมโยงของทุกเรื่องในสังคมอย่างเป็นระบบองค์รวม มากกว่าการเรียนรู้แบบแยกส่วนที่เน้นการท่องจำตำราหรือการฝึกทักษะ (วิทยากร เชียงกุล ๒๕๕๖ : ๒๒)

เมื่อความรู้สึกไม่มีกรอบกำหนด หนทางที่จะป้องกันการใช้ความรู้สึกไปในทางที่ผิด เช่น เพื่อเชิดชูดตนหรือหาประโยชน์ใส่ตน จำเป็นที่เราจะต้องมีหลักกว้าง ๆ ในวิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์เช่นกัน แอดเลอร์ชี้ว่า การศึกษา (แบบเสรี) มีเป้าหมายที่การคัดสรรชุดความรู้ที่มีค่าและเป็นพื้นฐานที่สุด อีกทั้งจะต้องหล่อเลี้ยงความเป็นเลิศในทางปัญญา (the intellectual virtues) ซึ่งความเป็นเลิศในทางปัญญาประกอบด้วยความคิดเชิงวิพากษ์ การถ่อมตน ความซื่อสัตย์ และใจที่เปิดกว้าง (Adler 2006 : 298) ไชกส์เสริมว่าการศึกษาที่แท้จริงไม่ละเลยหลักสามประการ คือปัญญา ความรู้ผิดชอบ และความยุติธรรม (ไชกส์ ๒๕๒๐ : ๓๔-๓๕) หลักการและความเป็นเลิศเหล่านี้ล้วนสะท้อนแนวทางที่มนุษย์ใช้มุ่งสู่ “ความเป็นมนุษย์” ทั้งสิ้น

วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์อาจไม่สามารถแก้ปัญหามากมายในสังคม แต่สามารถจุดประเด็นให้เกิดการคิดและการตั้งคำถามถึงเส้นทางที่มนุษย์กำลังก้าวเดิน หากการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ช่วยให้ผู้เรียนมีคุณภาพในทางความคิด มีอิสรภาพที่จะมอง

โลกอย่างรอบด้านเพื่อเข้าใจผู้อื่นกับตนเอง ก็เท่ากับเรากำลังสร้างผู้นำทางปัญญาที่ไม่จำเป็นต้องมาจากชนชั้นสูง การศึกษาแบบที่ฝึกคนให้กลายเป็นทรัพยากรบุคคลสำหรับป้อนตลาดแรงงาน แม้จะมีความสำคัญแต่ก็ควรเป็นเป้าหมายรองของการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ การศึกษาด้านมนุษยศาสตร์จึงมีเป้าหมายหลักอยู่ที่การฝึกความรู้สึกของทุกฝ่ายให้ละเอียดอ่อนและตื่นตัว มีความฉับไวที่จะมองปัญหาอย่างรู้เท่าทัน แม้การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์จะเป็นเป้าหมายอุดมคติ แต่อย่างน้อยวิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์จะช่วยให้เราเห็นการครอบงำและถูกครอบงำทางความคิดได้ชัดขึ้น การเห็นนี้ไม่ใช่เพื่อนำไปเป็นแบบแผนของการกระทำต่อ แต่เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและตนเองให้เข้าใจสภาพของตัวเองและสังคมที่เราทั้งหลายเกี่ยวข้องอยู่ สำหรับบุคคลที่รู้จักและเข้าใจตนเองในระดับหนึ่งแล้ว การหางานทำย่อมไม่ใช่เรื่องยากสำหรับพวกเขาเลย

การฝึกความรู้สึกให้ละเอียดอ่อนเพื่อมองให้เห็นรอบด้านไม่ใช่เรื่องที่จะทำได้โดยง่าย ต้องอาศัยเวลาและความพยายามในการฝึกฝนสติปัญญาเป็นอย่างมาก วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์จึงเป็นศิลปะแห่งการใช้ชีวิตที่ไม่ควรถูกลดคุณค่าเพียงเพราะมองผลลัพธ์ไม่เห็นเป็นรูปธรรมในช่วงเวลาสั้น ๆ วิธีคิดแบบนี้ใช้เวลาในการเลือกและเชื่อมโยงข้อมูลที่ปรากฏในโลกจริง ๆ ไม่ใช่แค่ที่เห็นในโลกออนไลน์ ไม่ใช่ว่าทุกคนที่ทำงานอยู่ในสายมนุษยศาสตร์จะสามารถมองรอบด้านได้ ซึ่งตรงนี้เราไม่ควรนำมาเป็นข้อวิพากษ์วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ไม่จำเป็นต้องจบที่อุดมคติของความเป็นมนุษย์เสมอไป จุดเน้นของวิธีคิดแบบนี้คือฝึกให้มนุษย์มองเห็นความเป็นไปได้ของความคิดในหลาย ๆ ทางโดยไม่ด่วนสรุปผล เปิดช่องให้ความคิดของผู้อื่นได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งอยู่ในความคิดของเรา โดยพิจารณาความคิดเหล่านั้นด้วยใจที่เป็นธรรมและซื่อสัตย์ต่อความรู้สึกของตนเอง ไม่หลอกลวงความรู้สึกของตนเองด้วยผลประโยชน์ล่อใจใด ๆ ความรู้สึกตื่นตัวฉับไวมักเกิดขึ้นกับจิตใจที่โปร่งเบาและแจ่มใส ซึ่งศาสนาทั้งหลายสามารถทำหน้าที่อธิบายเหตุและผลของความเป็นไปนี้ได้

เป็นเรื่องยากอยู่ไม่น้อยที่จะเข้าใจวิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ที่ให้ค่ากับความรู้สึกรอบด้าน ต้องอาศัยการฝึกฝนตั้งแต่เริ่มตั้งคำถาม ฝึกวิพากษ์วิจารณ์ คัดสรรหลักฐานหรือข้อมูลเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของความคิดที่ต้องการศึกษา ตีความ วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลอย่างรอบคอบ จุดหมายคือการได้มาซึ่งความรู้ที่มีความหมายเชื่อมโยงกับตัวตน รัชชัช วินิจจะกุล ชี้ให้เห็นวิวิธวิทยาของประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นวิชาหนึ่งในสาย

๒๓๘ สุมาลี มหณรงค์ชัย

มนุษยศาสตร์ว่า จะต้องครอบคลุมความสามารถในการคิดอย่างสร้างสรรค์ ไม่หยุด
เพียงแค่เทคนิคในการตรวจสอบข้อมูล แต่สามารถอธิบายเชิงวิพากษ์หลักฐานข้อมูลของ
ตนเองได้ด้วย (ธงชัย วินิจจะกุล ๒๕๔๙ : ๓๒-๔๒) การวิพากษ์ตนเองได้นำไปสู่การมี
จิตใจกว้างขวางและพร้อมเปิดสู่ความรู้ในแง่มุมใหม่ ๆ เมื่อมีความรู้ในตนเองเป็นอย่างดี
แล้ว ความเข้าใจเรื่องของการครอบงำและถูกครอบงำก็จะตามมา ส่วนการเลือกที่จะ
รับอิทธิพลทางความคิดชุดใดย่อมอยู่ภายใต้การตัดสินใจที่เป็นอิสระของปัจเจกบุคคลนั้น
ในแง่นี้ วิธีของมนุษยศาสตร์จึงถูกมองว่าเป็นวิถีของคนกล้าและเป็นผู้นำตนเอง ไม่ใช่วิถี
ของผู้ตาม (เจตนา นาควัชระ ๒๕๓๘ : ๑๓)

หากกล่าวอย่างถึงที่สุด ภารกิจของวิชาการทางมนุษยศาสตร์
รวมทั้งประวัติศาสตร์ ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องเล็ก ๆ ตีความกันเล่น ๆ เพื่อ
ประเทืองจิตใจ แต่เป็นเรื่องใหญ่ คือ การสงสัยต่อความเชื่อที่มีอยู่ในสังคม
ศึกษาว่าความรู้ที่เป็นความเชื่ออุดมการณ์ก่อร่างสร้างตัวมาอย่างไร เขียน
กันมาอย่างไร มีเหตุผลกระบวนการอย่างไรจึงทำให้ได้รับการสถาปนาเป็น
ลัทธิความเชื่อของสังคม เพื่อบุกเบิกเปิดทางแก่การเปลี่ยนแปลง...ปัญหา
ทำนองนี้ มีแต่วิธีการทางมนุษยศาสตร์เท่านั้นจึงจะเข้าใจได้ เพราะไม่ใช่
ความจริงเชิงประจักษ์ที่วิธีการทางวิทยาศาสตร์จะช่วยเหลืออะไรได้ (ธงชัย
วินิจจะกุล ๒๕๔๙ : ๔๗)

วิถีคิดแบบมนุษยศาสตร์ย่อมได้รับการยอมรับ หากสามารถสร้างคนที่มีคุณภาพ
ทางความคิด มีความเข้าใจสภาพการณ์ของมนุษย์ รวมทั้งพึ่งพาตนเองได้ รัฐย่อมได้
ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการศึกษาวิชาสายมนุษยศาสตร์คุ้มค่ากับเงินที่
สนับสนุน บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาอย่างมีคุณภาพย่อมเป็นที่ต้องการของตลาด พวกเขา
ไม่ใช่ทรัพยากรบุคคลที่ถูกตลาดเลือก แต่คือผู้กำหนดเส้นทางชีวิตของตนเองโดยอาศัย
ตลาดเป็นเครื่องมือ ซึ่งบ่อยครั้งการพลิกวิถีคิดเพียงเล็กน้อยก็สามรถทำให้มนุษย์หลุดพ้น
จากถูกการครอบงำ ซึ่งวิถีคิดแบบใช้ความรู้สึกก่อนคุณค่านี้สามารถสร้างทัศนคติในเชิง
บวก เพราะมีแต่มนุษย์เท่านั้นที่สามารถเติมเต็มตนเองได้อยู่ตลอดเวลา

อย่างไรก็ตาม แรงกดดันและความท้าทายต่อวิถีคิดแบบมนุษยศาสตร์ยังคงมีอยู่
อย่างเข้มข้น หากวิชาด้านมนุษยศาสตร์ไม่เอื้อต่อวิถีคิดแบบใช้ความรู้สึก ไม่ส่งเสริม

การคิดเชิงวิพากษ์อย่างเสรีแต่มีเหตุผล ไม่เห็นความสำคัญของมนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน และไม่นำพาต่อประเด็นทางสังคมใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นและส่งผลต่อมนุษย์ในแต่ละวัน การศึกษาสายมนุษยศาสตร์ย่อมถึงทางตันเพราะไม่มีจุดเด่นจุดยืนของตนเองอีกต่อไป ประเด็นทางสังคมที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยในปัจจุบันมีนานาหลากหลาย นิธิเสนอประเด็นเรื่องของมนุษย์กับความมั่งคั่ง ตัวอย่างอื่นก็เช่น ผลกระทบของการคิดที่อาศัยเทคโนโลยี ความแตกต่างของความคิดที่เน้นคุณค่ากับที่เน้นมูลค่าในแง่มุมต่าง ๆ ตัวตนกับความแปลกแยกทางความรู้สึก กิจกรรมออนไลน์กับภาวะหลอกตัวเอง คุณค่าแท้กับคุณค่าเทียมของมนุษย์ ภาษากับความเป็นมนุษย์ เพศกับการสร้างมูลค่า ยิ่งกว่านั้น การศึกษาแขนงนี้จำเป็นต้องปรับปรุงองค์ความรู้ให้สอดคล้องกับความผันผวนของกระแสโลก เพื่อสร้างความเข้าใจในทิศทางของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีการเสนอให้เพิ่มมุมมองเรื่องการเมืองเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมหรือพลเมืองโลก การบูรณาการองค์ความรู้ต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมจินตนาการทางความคิด และการเปิดโลกทัศน์ต่อความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม (เกษม เพ็ญภินันท์ ๒๕๕๓ : ๑๗-๒๒)

ในยุคปัจจุบันที่โลกวนวายุไปด้วยข้อมูลข่าวสาร มนุษย์จำนวนมากได้สัมผัสมนุษยหรือผลงานของมนุษย์ผ่านสื่อเทคโนโลยีเท่านั้น ศิลปะถูกเสพผ่านการผลิตซ้ำหรือถ่ายแบบจากของจริง การเสพความงามทางศิลปะแบบนี้ทำให้ประสบการณ์ทางสุนทรียะเปลี่ยนไป คนรุ่นใหม่เริ่มมองไม่เห็นความสำคัญของการได้สัมผัสของจริง พวกเขาไม่อาจแยกความแตกต่างระหว่างของจริงกับของเทียม ทั้งเพลิดเพลินยินดีกับผลผลิตของการผลิตซ้ำผ่านจอทีวี แลบบันเทิงเสียง แผ่นซีดี ภาพถ่าย เป็นต้น กระบวนการผลิตซ้ำก่อให้เกิดสำนึกแบบใหม่ และกลายเป็นชนแบบใหม่ของศิลปะและวัฒนธรรม มนุษยศาสตร์จำเป็นต้องทำความเข้าใจกลไกของการผลิตแบบนี้ กระบวนการผลิตซ้ำและผลิตมวลรวมทำให้คนสูญเสียอธิปไตยทางวัฒนธรรมหรือไม่ การเปิดเสรีเพื่อรับสารสนเทศจากทั่วโลก อาจเปิดโอกาสทองให้แก่ฐานความรู้ที่กว้างขึ้น แต่ก็อาจทำให้ฝ่ายที่มีวิจารณ์ญาณและอำนาจต่อรองน้อยกว่าตกเป็นอาณานิคมทางปัญญาได้เช่นกัน

ต่อกรณีเช่นนี้ มนุษยศาสตร์ในทัศนะของ เจตนา นาควัชระ จึงมีภารกิจที่พึงกระทำอย่างน้อยสามประการ หนึ่งคือพัฒนาศักยภาพในการเลือกของมนุษย์ สองคือพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ และสามคือพัฒนาสัญชาตญาณใฝ่ดีในตัวมนุษย์ ยิ่งในยุคของข้อมูลข่าวสารจริงเท็จปะปนกันจนแยกไม่ออกเยี่ยงนี้ การพัฒนาความแข็งแกร่ง

ในทางจริยธรรมกลายเป็นเรื่องจำเป็นเร่งด่วน ความท้าทายของโลกสมัยใหม่บีบบังคับให้มนุษยศาสตร์จำต้องวิเคราะห์เจาะลึกลงไปในการแสวงหาพฤติกรรมใหม่ กระบวนการใหม่ สำนักแบบใหม่ เพื่อชี้ให้เห็นอย่างเป็นกลางและมีเหตุผลว่า ทิศทางใดนำไปสู่อัตวินิบาตกรรมของมนุษย์ (ความเสื่อม) และทิศทางใดนำไปสู่ความอยู่รอดของมนุษย์ (ความเจริญ) มนุษยศาสตร์ไม่ใช่ศาสตร์ของผู้ตาม แต่เป็นศาสตร์ของผู้นำ มนุษยศาสตร์ไม่ใช่ศาสตร์ของพ่อค้าข้อมูล แต่เป็นศาสตร์ที่มุ่งพัฒนาจินตนาการ สร้างนักคิด และนักคิดที่ยอดเยี่ยมก็คือผู้ที่สามารถใช้จินตนาการสร้างสรรค์ กอปรกับความหนักเชิงจริยธรรมที่มั่นคงและประสบการณ์ที่กว้างขวาง (เจตนา นาควัชระ ๒๕๓๘ : ๓๔-๓๕)

กล่าวโดยสรุป แม้จะมีความหลากหลายในเนื้อหาวิชา แต่วิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์สามารถนำมาใช้วิเคราะห์วิพากษ์ประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตัวตนและสังคม โดยสร้างเอกภาพในพหุภาพได้ จุดเด่นของวิธีคิดแบบนี้คือความรู้สึกที่เชื่อมโยงความคิดต่าง ๆ อย่างครอบคลุม เปิดมิติของการมองรอบด้านเพื่อค้นหาความจริงอันเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ความจริงที่เราคิดว่าจริงแต่อาจเป็นเรื่องของการครอบงำทางความคิดผ่านกลไกของวัฒนธรรม เป้าหมายของวิธีคิดแบบนี้อยู่ที่คุณค่า การศึกษาด้านมนุษยศาสตร์จะบรรลุเป้าหมายเมื่อผู้เรียนหยั่งรู้ “ความเป็นมนุษย์” ของตนเอง

ในแง่หนึ่งการศึกษาทุกรูปแบบไม่ว่าจะเป็นสายใดระดับใด ทั้งหลายทั้งปวงล้วนมีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ในขณะที่ความสำเร็จของวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์แนวจารีตนำไปสู่ความเจริญทางด้านวัตถุเทคโนโลยี ความสำเร็จของวิธีคิดแบบมนุษยศาสตร์ก็สะท้อนความเจริญทางด้านจิตใจของมนุษยชาติ การเลือกเส้นทางที่จะรักษาความสมดุลระหว่างความเจริญทั้งสองด้าน หรือการเลือกที่จะให้ความเจริญด้านหนึ่งนำอีกด้านหนึ่ง ไม่ได้อยู่ที่การตัดสินใจของจักรกลใด แต่อยู่ที่การตัดสินใจของมนุษย์ด้วยกันเอง

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๒ ก.ค.-ธ.ค. (๒๕๕๘) ๒๔๑

บรรณานุกรม

- เกษม เพ็ญภินันท์. “ศิลปศาสตร์ : จากปัจจุบันย้อนสู่อุดมคติเพื่ออนาคต.” วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๓) : ๑-๒๓.
- เจตนา นาควัชระ. **วิกฤตการณ์ของมนุษยศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๓๘.
- ซัชชัย คุ่มทวีพร. “การศึกษาเน้นพัฒนาการ : สู่การเรียนรู้ที่แท้จริง.” วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑๔ (๒๕๕๖) : ๒๔-๔๗.
- ธงชัย วินิจจะกุล. “มนุษยศาสตร์ในสังคมไทย กับความจริงสองระดับของประวัติศาสตร์ไทย.” ใน สุวรรณา สถาอานันท์. **ความจริงในมนุษยศาสตร์**, ๓๑-๕๘. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. “วิพากษ์มนุษยศาสตร์ / มนุษยศาสตร์วิพากษ์ : นัยามนุษยศาสตร์ในสังคมไทย” ใน งานประชุมวิชาการ เวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ ๙. ๒๗ สิงหาคม ๒๕๕๘. (เอกสารออนไลน์ http://www.prachatham.com/article_detail.php?id=338)
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- มาร์เจอร์ ไชกัล. **การศึกษากับปรัชญา**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๐.
- วิทย์กร เชียงกุล. “จะปฏิรูปการศึกษาไทยให้ได้ผลจริง ๆ ได้อย่างไร.” วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑๔ (๒๕๕๖) : ๗-๒๓.
- โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. “ความบังเอิญทางประวัติศาสตร์ของการแบ่งแยกข้อเท็จจริงกับค่านิยม.” ใน **มนุษยศาสตร์ : พรหมแดนปัจจุบัน เส้นทางสู่ออนาคต**, ๑-๒๐. กรุงเทพฯ : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕.
- Adler, Jonathan E. “Knowledge, Truth, and Learning.” *A Companion to the Philosophy of Education*. Ed. Curren, Randall. Oxford : Blackwell Publishing, 2006.

Cooper, David E., Smith, Richard, and Dickerson, Adam B. **Fifty Major Thinkers on Education**. Ed. Palmer, Joy A. London : Routledge, 2001.

Heidegger, Martin. **Being and Time**. Trans. Macquarrie, John and Robinson, Edward. New York : HarperCollins, 2008.

Kant, Immanuel. **Education**. Michigan : Ann Arbor Paperbacks, 1960.

Kneller, George. **Introduction to the Philosophy of Education**. New York : John Wiley & Sons, 1971.

Pepper, George B. "Anthropology, Science or Humanity?" **Anthropological Quarterly** Vol. 34 No. 3 (1961) : 150-157.

